

Türk Dilbiliminde Etimolojik Araştırmalara İki Yaklaşım^{*,**}

Marek Stachowski

Kraków/Polanya

e-mail: marek.stachowski@uj.edu.pl

orcid: 0000-0002-0667-8862

Çeviren:

Deniz Demiryakan

İstanbul/Türkiye

e-mail: demiryakan@hotmail.com

orcid: 0000-0002-3565-3314

1

Türkçenin etimolojik sözlüğü *Kurzgefaßtes etymologisches Wörterbuch der türkischen Sprache* (KEWT) basıldıktan üç yıl sonra Marcel Erdal'ın kitabıyla ilgili bir eleştirisi yayımlandı (2022). Değerli bir tartışma umduğumdan bu yazı bana ilk başta önemli bir fırsat gibi görüldü. Ancak durum beklediğim gibi değildi, tarafıma yapılan eleştiriler gerek ruh gerekse de üslup olarak saldırganlık içermekteydi.¹ Yazar, alıntılanan içeriği çarpıtmakla kalmıyor, Türk etimolojisini de “Eski Türkçede bulunmayan (tanıklanmayan) şey, aslında yoktur” düşüncesiyle Çağdaş Türkçe kelimeleri, Eski Türkçedeki karşılıklarına indiriyor. Hiçbir alansal veya karşılaştırmalı düşünce sunulmamış, hiçbir (*) işareti kullanılmamıştır. Tartışmacı bir yapıya sahip olmadığım için ilkin çok şaşırısam da söz konusu yazıya bir yanıt yazmaya hazır değildim. Şaşkınlığımı biraz olsun atlattıktan sonra kararımı değiştirdim: Erdal'ın inceleme yazısı, diğer filolojilerde pek bilinmeyen, bizim çevremizde de tartışılmayan, ancak günümüz Türk dilbiliminde bir arada var olan etimolojik araştırmaya yönelik iki yaklaşımı sunmak için iyi bir fırsattır.

Atıf

Citation

Stachowski, Marek (2023).

Türk Dilbiliminde
Etimolojik
Araştırmalara İki
Yaklaşım. (Çev. Deniz
Demiryakan)
Babür, 2(1), 15-21.

Başvuru

Submitted

15.12.2022

Kabul

Accepted

03.01.2023

Yayın Tarihi

Publication Date

05.02.2023

* Stachowski, M. (2022). Two Approaches to Etymological Research in Turkic Linguistics, *Studia Linguistica Universitatis Iagellonicae Cracoviensis*, 139(4), 383-390.

Makalenin tüm izinleri alınmıştır. Çeviride başlıklar korunmuştur ve çevirideki tüm italik yazımlar metnin orijinaline aittir. Yazının kaynakçası derginin yazım kurallarına uyarlanmaksızın metnin sonuna eklenmiştir.

** Etimolojik sözlük yazımıyla ilgili Marcel Erdal ve Marek Stachowski'nin bu çok önemli yazılarını dergiye almamda ve çevirilerini yapmamda beni yüreklendiren değerli hocam Doç. Dr. Erdem Uçar'a; tüm bir süreçte şaşılmalı bir alçakgönüllülükle yardımlarını esirgemeyen Marcel Erdal ve Marek Stachowski'ye; her iki yazının çeviri haklarını bana devreden *International Journal of Eurasian* ve *Studia Linguistica Universitatis Iagellonicae Cracoviensis* yetkililerine teşekkürü borç bilirim. Avrupa örneğini sıkça gördüğümüz bu akademik tartışmaların Türkiye örneklerinin de yaygınlaşmasını temenni ederim.

¹ “Stachowski tüm bunların farkında değil” ya da “... farkında değil ki...” gibi ifadeler bu incelemede sıkça rastlanan ifadelerdir.

Yazının bundan sonraki kısmı, iki bölümden oluşmaktadır. İlk olarak 2. bölümde, Erdal'ın düşünce tarzını betimlemek için bazı düşünceler ileri sürülmekte ve söz konusu bu düşünceler tartışılmaktadır. Bu satırların devamındaki 3. bölümde ise, tüm bu durumlardan bazı sonuçlar çıkararak yazımın başlığında bahsi geçen iki farklı yaklaşımı konu edeceğim.

2

(1) “[Stachowski] Clauson 1972’de *güvey* ‘damat’ kelimesinin kaynağının **küdeg* değil *küdegü* olduğunu görmeliydi.” (E 76)²

Aslında Erdal, KEWT’de bir yerine iki madde bulunduğunu görmeliydi: *güvey* ve *güveyi* sözcüklerinin her ikisi de ‘damat’ anlamına geliyor. İlki **küdeg*; ikincisi ise **küdegü* sözcüğüne dayanmaktadır. Clauson’daki /d/ ile benim kullandığım /δ/ arasındaki fark belirgindir, kendisi için diş arası /δ/ anlamına gelen /d/’yi koyan Clauson’dan farklı olarak burada /d/ yazan Erdal’dır. /e/ ~ /ä/ farkı yalnızca transkripsiyonel olduğundan (benim /e/ sesim açık /ä/ anlamına gelir) yeniden kurmam (reconstruction) *küdegü*, fonetik olarak Clauson’ın *küdegü* formuyla aynıdır. Erdal, 7. dipnotta şöyle demektedir: “Hâkânîye Türkçesinde *dhâl* (dâl) harfiyle yazılan ses, /d/ sesbirimine aittir; bu Eski Türkçe sesbirimi, yazımın devamında Stachowski’nin yaptığı gibi /δ/ olarak değil, /d/ biçiminde kullanacağım.” -ama o zaman Clauson’un /d/ sesbiriminin de düzeltilmesi gerekir (“Stachowski’nin yaptığı gibi” değil, “Clauson ve Stachowski’nin yaptığı gibi”). Bunları bir kenara bırakırsak Clauson ayrıca *küzägü* varyantını da aktarıyor, yani /z/’li olanı -ki bu kesinlikle /δ/ ile /d/’den daha iyi eşleşiyor.

Ayrıca Erdal, sadece Clauson’un biçimini değiştirmekle kalmamış, Clauson’un *küdegü* maddesini *güveyi* yerine benim *güvey* maddem ile ilişkilendirmiştir. Başka bir deyişle, yanlış bir varyantı alıp yanlış bir sözcükle eşleştirmiştir.

Bununla birlikte çok daha önemli olan şey Clauson’un hiçbir şeyi yeniden yapılandırmadığı gerçeğidir; Clauson, sadece sözcüklerin Eski Türkçedeki karşılıklarını ekler ve en iyi ihtimalle *küdegü*’nün *küde-* biçiminden geldiğini ve *keğil-* sözcüğünün *keğ-* sözcüğünün edilgen bir biçimi olduğunu söylemek gibi Eski Türkçe yapılarını gösterir. KEWT 165’te *güvey(i)* sözcüğü, olası orijinal anlamı ‘kayınbirader’ olan Ana Türkçe **küğ*’den türetilmiştir.

(2) “Stachowski, *dün* (<*tün*) kelimesinin birincil anlamının ‘dün’, ikincil anlamının ise ‘gece’ olduğunu yazmakta ve sebep olarak ikincil anlamın Türk dünyasının merkezinde değil, uzak bölgelerde kullanıldığı öne sürmektedir, ancak yeniliklerin merkezde ortaya çıkması ve eskicil unsurların kenarda kalması tipik bir olaydır. Eğer yazar, *tünäk* ‘karanlık yer, hapisane’, *tünar-* ‘karanlık olmak ya da kararmak’, sıklıkla kullanılan *tünäriğ* ‘karanlık’ veya *tünlä* ‘geceleyn’ kelimelerinden haberdar olsaydı bu düşüncede olmazdı.” (E 77)

Yeniliklerin “merkezde ortaya çıkması ve eskicil unsurların kenarda kalması” düşüncesi artık eskimiştir. Lehçebilimciler, bu kuralı formüle eden ilk dilbilimci olan Matteo Bartoli’nin (1873-1946) aksine merkezden uzakta ortaya çıkan düzinelerce yenilik örneği hatırlayabilirler. Burada ilginç olan asıl şey, görüşlerini 19. yy.’ın sonlarında ve 20. yy.’ın başlarında yayınlayan Bartoli’nin 21. yy.’da bir dilbilimci tarafından ciddi bir şekilde savunulmasıdır. Doğrudur, uzak bölgelerde yapılan değişiklikler merkezde çoğunlukla bilinmeseler de yine de vardır ve uzak bölgeler de merkez kadar yenilikçidir.

² Clauson’un (1972) başlığındaki *Turkish* kelimesi ‘*Turkie*’ anlamına gelmektedir, Clauson hiçbir zaman *Turkie* türevini kabul etmemiştir.

Sorun şu ki Erdal'ın yukarıda aktardıkları güvenilir görünmemektedir. Tartışmaya konu olan sözlük maddesinde merkez ile uzak bölgeleri değil; tüm bir bölge ile uzak bölgeleri karşılaştırdım. 'Dün' anlamının tüm Türk dillerinde bilindiğini (lit. "in der ganzen Turcia"); 'gece' anlamının ise sadece doğuda Hakasça, Tuvaca ve Tofacada, batıda ise Kırım Tatarcası ve Türkçede, yani sadece çeperlerde görüldüğünü yazmıştım. Tüm bunlar bir arada düşünüldüğünde söz konusu sözcüğün anlamsal evriminin ters yönde ilerlediği oldukça gerçekçi görünüyor (lit. "vergleichbar realistisch erscheint daher..."): 'dün' > 'dün gece' > 'gece'. Alansal dağılım, anlamsal değişimin uzak bölgelerde başlamış olabileceğine dair önemli bir gösterge olduğundan hiçbir hükümde bulunmamakla birlikte geleneksel bakıştan bir nebze uzakta durmaya çalıştım.

Bunlara ek olarak 'karanlık' anlamındaki dört türev daha vermek, birinci sınıf öğrencilerinin gözünde bile kök için o anlamın aslı karakterini ispatlamaz.

(3) "Stachowski 'büyü' sözcüğünü, Eski Uygurca *bügün*- 'bilmek' ile *bügüş* ~ *bögüş* 'bilgi' sözcüklerinin kökeni olduğu düşünülen varsayımsal **büg*- 'bilmek' sözcüğünden türetse de en azından Wilkens 2021'den beri Eski Uygurca *bökün*- ve *böküş* ile bunların tabanı olan *bök*-'ün /k/'li olduğunu biliyoruz." (E 77)

KEWT, 2019'da yayımlandığından Wilkens'i (2021) dikkate almadığım için eleştirilmem pek mümkün görünmüyor. İkinci olarak Erdal, *büğ* ve *bügü* gibi ağız biçimlerinin de KEWT'de yer aldığını, bunun da Eski Türkçeden farklı olsa da Ana Türkçe *g'nin varlığını gerçekçi kıldığını söylemiyor. Türkçe -g(-)'nin Eski Türkçe -k(-)'den evrilen bir biçim olarak açıklanması mümkün değildir.

(4) "*doğmak* ve *doğru* maddelerinden anlaşılacağı üzere Stachowski, Ana Türkçede *tug*- 'dünyaya gelmek'; (güneşin ve ayın) doğması' ile *tog*- 'geçmek, karşıdan karşıya geçmek'in iki farklı fiil olduğundan habersizdir (bkz. örneğin Clauson 1972: 465). *doğru*, Ana Türkçe *tug*-'un ettirgen türevinden değil, *tog*- fiilinin ettirgen türevinden gelir." (E 77)

Bu kısmın özü şudur: Türkçe *doğru* < Ana Türkçe *tog*- (yeniden oluşturulmuş bir biçimin önüne yıldız işareti koyardım). KEWT'de yazdığım şey şu şekildedir: "**doğru** 'gerade(ous), direkt' [...] < **toguru*, Ger. [= Gerundium = ulaç] < **togur*- [...] (Kausat. = ettirgen < **tog*- [...])". Erdal burada *tug*- sözcüğünü gerçekten ama gerçekten nerede bulmuş? Sadece *doğmak* maddesinin altında parantez içinde şu göndermeyi yaptım: "([...]) *tug*- okunuşu için bkz. TMEN III 201)."

(5) "*akçe* 'para' sözcüğünün ise Tietze 2002 gibi saygıdeğer araştırmacılarca kabul gören bir etimoloji olan Ana Türkçe **āk* 'beyaz' sözcüğünden gelmesi olasıdır. Yazar, Oğuz dillerinde uzun ünlülerden sonra düzenli olarak görülen ünsüz ötümlüleşmesinden anlaşılan o ki habersiz olduğundan ve Osmanlı yazımında *ghain* (*gayn*) ile yazıldığından sözcüğün bu kökten gelebileceğini reddetmektedir." (E 80)

Otorite argümanını bir kenara bırakırsak (Tietze'nin etimolojide bir otorite olup olmadığını tartışmayacağım)³ Erdal beni tekrardan bir şeyin farkında olmamakla itham ediyor. Ancak kural olarak verdiği şey, kuralın yalnızca ilk kısmıdır. Erdal, kuralın ikinci kısmından "görünüşe göre habersizdir". Vilhelm Grønbech'ten (1902: 60, § 80) beri, yani

³ Tietze ayrıca sözlüğünde Farsça *çene* sözcüğünü hayali bir Ana veya Proto-Türkçeden (dilin adını vermiyor) **iç-ejek* 'iç çene' (bir 'dış çene' var mı?) biçiminde türetiyor. Fonetik olarak imkânsız ve anlamsal olarak tuhaf olmasına rağmen Tietze yazdı diye bunu kabul etmeli miyiz?

120 yıldır, Proto-Türkçede patlayıcı ünsüzlerin iki koşulun yerine gelmesi durumunda Türkçede ötümlüleştiği bilinmektedir: Patlayıcı ünsüzden önce gelen ünlü aslen uzundur ve patlayıcı ünsüzün kendisini bir ünlü takip eder: **-V̄kV-* > *-VgV-*. Erdal'ın verdiği örnek Türkçe *ağar-* 'beyazlaşmak' sözcüğüdür; bu çok iyi bir örnektir. Çünkü patlayıcı ünsüz, aslı bir uzun ünlüden sonra ve başka bir ünlüden öncedir, yani (*ağar-* <) *agar-* < **ākar-*. Bu durum *akçe* için geçerli değildir - *akçe*'de /k/ patlayıcı ünsüzünden sonra hiçbir ünlü gelmediğinden patlayıcı ünsüz seslendirilemez. Bunlardan ötürü Tietze'nin aktardığı etimoloji mutlaka yeniden düşünülmelidir. Bu sorun; on sekiz yıl önce, *akçe* 'para' biçimini başka bir sözcükten, yani **agı+ça* < Eski Türkçe *agı* 'ipek; hazine' sözcüğünden türeten Hatice Şirin User (2004: 132-135) tarafından başarıyla çözülmüştür. Şirin'in *agça* (< **agiça*) gibi Eski Türkçe kayıtlarını da açıklayan etimolojisini kabul ettim. Diğer taraftan Erdal'ın oldukça doğru bir açıdan sözcüğe yaklaşan Şirin'den neden hiç bahsetmediğine bir anlam veremiyorum. Sözcükle ilgili derin bir tartışma, kuralın ilk kısmının tarafımca bilinmediğinin öne sürülmesinden ve ikinci kısmının söylenmeden geçilmesinden daha değerli olurdu.

(6) "Türkmencede kullanılan, ancak Eski Türkçede olmayan *āg-* 'sendelemek' fiilini yazar, hem *agır* hem de *aksak* sözcüklerini izah etmek için kullanılmaktadır. Anlamsal bağlantı her iki sözcük için de olası görünmüyor; daha önemlisi, eylemden eylem yapan *-sA-* eki yok; ayrıca *āg-* fiilinin ünlüsü uzunken *aksamak* fiilinin ünlüsü kısadır." (E 80)

Bu kısımda birkaç sorun söz konusudur. İlki "*āg-* eylemi" (yine ve neden * işareti olmaksızın?) *aksak* 'total' sözcüğünü açıklamak için getirilmemiştir. Çünkü KEWT'de *aksak* maddesi bulunmuyor.

"Anlamsal bağlantının olası görünmediği" ise eleştirmenin öznel tutumundan başka bir şey değildir. Eğer İngilizce *start* 'zıplamak, aniden hareket etmek' etimolojik olarak Almanca *stürzen* 'yuvarlanmak; devrilmek' eylemine denkse ve her ikisinin de türevlerinden biri İskoç İngilizcesi *strunt* 'gururla yürümek', öbürü de Orta Yüksek Almanca *strunz* 'güdük, parça, atel' olan bir Hint-Avrupa **(s)tere-* 'sabit, hareketsiz olmak' eyleminden geldiği kabul edilirse (Levickij 2010: 513 alt STERT-) gerçekten de 'devrilmek' ve 'ağır' (veya 'total') anlamları ilişkili olarak değerlendirilebilir.

Üçüncüsü, *-sA-* eylemden eylem yapma ekinin olmadığı iddiası Eski Türkçe için doğru olsa da diğer Türk lehçelerinde böyle bir ek vardır (bkz. Güzel 2019: 613-614) ve bu durum Erdal tarafından bir kez daha göz ardı edilmiştir.

Dördüncüsü, Erdal "*aksa-* [...] ünlüsü kısadır" diyor. Hangi dilde? Türkçede mi? Türkçede bütün aslı uzun ünlüler kısalmıştır. Aslı uzun ünlüleri koruyan tek Oğuz dili Türkmencedir ve eylemin Türkmence biçimi tam olarak *āg-* biçimindedir ve bu da açıkça Proto-Türkçe uzun **ā-*'ya işaret eder. Ne yazık ki Erdal, Türkmen biçiminin KEWT'de uzun bir ünlüyü yeniden yapılandırmak için bir araç olarak öne sürüldüğünü fark ettirmeden geçiştiriyor.

(7) "Sanırım kitaptaki en kötü etimoloji, **eb* 'ev' sözcüğünden türetilen *evirmek* 'döndürmek, çevirmek, uzaklaştırmak, devretmek' kelimesidir; bunun kaynağını Stachowski 'evin etrafını/etrafında dolaşmak' olarak verdiği **ebür-* fiilinde görmektedir." (E 82)

Erdal'ın aktardıkları yine yanıltıcıdır. Proto-Türkçe **ebür-* biçiminin biçimsel olarak yeniden yapılandırılmasıyla yetindim. Ancak daha sonra, parantez içinde aşağıdaki bilgiyi de ekledim (burada Türkçe çevirisi var): "(ËSTJa I 498:? <**eb* 'ev'; dolayısıyla orijinal anlam 'evin etrafında dolaşmak' olmalıydı)." Gördüğümüz gibi, ËSTJa'da bir soru işareti ile vurgulayarak önerilen şeyi aktardım.

(8) “Yazar etimoloji üzerine Türkçeye de çevrilmiş bir ders kitabı yazmıştır (Stachowski 2011). Burada tüm bu ayrıntılara değinmek ve alanyazına uzak olan okuyucuyu dikkatli olması için uyararak bu nedenle iki kat önemliydi: Böyle bir çalışmanın incelemesinde tabii ki her şeyden bahsedilmesi mümkün değildir.” (E 82)

Erdal’ın yazısının kapanış kısmı budur. Doğru değildir. Sözü geçen kitabı zaten Türkçe yazdığımdan doğal olarak Türkçeye çevrilmemiştir. Sonrasında ise yaygın bir uygulamayla Profesör Dr. Bülent Gül ve Faruk Gökçe’den kitabı incelemeleri istenmiştir (bkz. Stachowski 2011: viii’deki son kısım).

Erdal’ın satırlarının genel havası, Türkiye’deki alanyazına uzak olanlar için bir uyarı niteliğindedir: Stachowski’nin kitaplarını okumak çok riskli bir iştir. Türk okuru Erdal’ın sözlerine neden güvenmemeli? Belki de ders kitabının Türkçe eleştirileri (Yıldız 2011; Hirik 2012; Öztürk 2012) çok olumlu olduğu için? Ancak bugün bu eleştirilerin yayımlanmasından on yıl sonra sadece birkaç öğrenci bu incelemelere erişebileceğinden Türk okurlara önce *Etimoloji*’yi okumalarını ve okuduktan sonra riskli bir iş olup olmadığına bizzat kendilerinin karar vermelerini öneririm.

Bu bağlamda, Erdal’ın Türkçeyi çok iyi bilmesine rağmen Türkçe etimolojiye ayırdığı incelemesinde Türkçe yazılan etimolojik eserlerden bir tane bile alıntı yapmaması oldukça sıra dışı, şaşırtıcı bir gerçek olarak belirtilmelidir. Kuşkusuz, çok sayıda değerli Türkçe yayın var ve bunları görmezden gelmek büyük bir hatadır.

Benzer biçimde Erdal, Rusça yayınları da göz ardı etmektedir. Peki, çoğunluğu Orta Asya’da, yani eski SSCB topraklarında konuşulan Türk dilleri ki bu dillerle ilgili literatür çoğunlukla Rusçadır, Rusça yayınları dikkate almadan nasıl çalışılabilir? Erdal incelemesinde, günümüzün karşılaştırmalı sözcük malzemesi ve etimolojik saptamaların en büyük koleksiyonu olan ËSTJa’dan (şimdiye kadar yedi cilt yayımlandı; sekizincisi hazır ancak henüz yayımlanmadı) sadece alıntı yapıyor. Ancak Erdal, ËSTJa için “tam bir cehalet derlemesi” diyor. (E 82) Gerçekten ne diyeceğimi bilemiyorum.

Sayın Erdal ile bu tartışmaya devam etmeyeceğim.

3

Şimdi yazının başlığında bahsettiğim iki ayrı yaklaşıma dönelim. Yukarıda da görülebileceği gibi Erdal, kendisi dışında sadece iki yazara saygı duymaktadır: Gerard Clauson ve Andreas Tietze. Her ikisi de birer dilbilimci olmaktan öte filologdur⁴ ve iyi yapılandırılmış etimolojilere sahip olmadan etimolojik sözlükler yazmışlardır. Bu sözler köttücul bir eleştiri değildir. Bir örnek verelim, *un pour tous*:

Clauson (1972: 45b): “*adığ* ‘ayı (hayvan)’. S.i.a.m.l.g. [= survives in all modern language groups (tüm çağdaş dil gruplarında varlığını sürdürür)] çeşitli biçimlerde, genellikle *ayı/ayu* [...]” 8. yy.dan 14. yy.a kadar olan döneme ait bir *avuç dolusu örnek dışında hepsi bu*.

Tietze (2002: 244b; İngilizce tarafımdan eklenmiştir): “*ayu/ayı* ‘ayı’ < Eski Türkçe *adığ* id.” 16. yy.dan bir Türkçe cümle ve 20. yy. romanlarından iki cümle... *Hepsi bu kadar*.

⁴ Clauson’un akıl yürütme biçimi, kitabındaki bir bölümden anlaşılabilir: “Gençliğimde Türk ve Moğol dillerinin genetik olarak akraba olduğu teorisini her zaman kabul etmişim. [...] *Moğolların Gizli Tarihi*’nin Latin alfabesine dönüştürülmüş bir metni [...] ortaya çıktığında bu metni okumaya koyularak anlamaya çalıştım ama başarılı olamadım. Bu metinde Türkçe hiçbir şey bulamadım. Böylece [...] Altayik teorinin [...] kesinlikle yanlış olduğu sonucuna vardım [...] (Clauson 1962: xiii). - Roy Andrew Miller (1991: 224) bu gerçeği “[...] Sir Gerard’ın sadece [20. yüzyıl] Cumhuriyet Türkçesini bildiği halde [13. yüzyıl] Orta Moğolcasını öğrenmeksizin okuyamayacağıni şok edici bir şekilde keşfetmesi [...]” olarak betimlemiştir.

Bunlar saygıdeğer akademisyenlerin etimolojileri mi? Bu yazarlar genellikle sözcükleri Eski Türkçe karşılıklarıyla birleştirmekle yetinirler ki bu da etimolojik bir sözlükten ziyade karşılaştırmalı bir sözlüğün amacıdır ve bu sözlükler basit yakınlaşmaların ötesine geçemezler. Bir etimolojinin, incelenen sözcüğün orijinal biçimini ve anlamını açıklaması beklenir.⁵ Clauson ve Tietze bunlardan hiçbirini yapmamaktadır.

Yukarıda bahsi geçen sözcüğe KEWT’de şöyle değinilmiştir:⁶

KEWT 69: “*ayı* biol. (Ursus)= Türkmençe *ajy* id. = Hakasça *azyg* id. = Eski Türkçe *adug* id. < **adug* ‘yaşlı’ (*ayı* için eğretilmeli (taboo) sözcük) < **ad-* ‘yaşlanmak, büyümek’ > Teleut-Oirat *aj(y)k-* ‘yaşlanmak, çok yaşlanmak’” [kaynakça aşağıda verilmiştir].⁷

Benim önerdiğim etimoloji tabii ki tartışılabilir ancak Clauson veya Tietze elle tutulabilir bir etimoloji sunmadıklarından kimse onlarla olmayan bir şeyin tartışmasına giremez.

Clauson-Tietze-Erdal üçlüsünün tipik bir diğer özelliği de Eski Türkçeyi, Türkçenin kaynağı olarak görmeleridir. Peki Eski Türkçe nedir? Erdal (1998: 138) bunu şöyle açıklamaktadır: “[...] Eski Türkçe üç ana yapının altında yatan dil olarak kabul edilir. Bunlardan ilki [...] bugünkü Moğolistan topraklarında [...] ve Yenisey havzasında bulunan [...] yazıtlardan [7-10. yy] [...] oluşmaktadır. İkinci ve en kapsamlı külliyat, Kuzeybatı Çin’deki [...] Eski Uygur elyazmalarından [9-13. yy] oluşur. Üçüncü külliyat ise Karahanlı devletinden [bugünkü Özbekistan ve Kırgızistan] yani 11. yy metinlerinden oluşmaktadır.” Üç bölge, üç gelenek, üç yazı (runik, Uygur, Arap), üç farklı kavmin bir araya gelişi. Bunların hepsini tek bir çatı terim altında toplamak, Eski Türkçeyi ‘Eski Türk dili’ olarak anlamayı mümkün kılan muğlak *Türkçe* ‘1. Türkiye Türkçesi; 2. her bir Türkiye dışı Türk dili’ terimiyle de pekiştirilen bilimsel bir gelenekten kaynaklanmaktadır. Gerçekte Eski Türkçe, Türkçenin doğrudan kaynağı değildir. Eski Türkçenin Çağdaş Türkçeye oranı Eski İskandinavcanın Çağdaş Almancaya oranı kadardır. Erdal yazısının bir yerinde şöyle diyor: “Türkiye Türkçesinin bazı özellikleri eskicil, hatta Eski Uygurcadan bile daha eskicildir.” (E 77) Çağdaş bir dil, kaynağından daha eskicil olabilir mi?

Yukarıda söylenenler, Türkolojideki etimolojik araştırmalara yaklaşım biçimlerinden birini göstermektedir. Bu yaklaşıma yakın olan genç araştırmacılar artık yok gibi görünüyor.

Diğer yaklaşım ise 20. yüzyılın başlarında Türk tarihi-karşılaştırmalı dilbiliminin kurucusu Willi Bang tarafından başlatılmıştır. Bu yaklaşımın en tipik özelliği, tarihi kaynaklar ile çağdaş dil ve lehçelerden elde edilen verilerin birleştirilmesidir. Bang, Orta Asya dilleri veya Anadolu lehçeleri için elinde sadece birkaç kaynağa olmasına rağmen etimolojilerini bu şekilde yapmıştır. Kendisini hiçbir zaman yalnızca Eski Türkçe ile sınırlanmamış ve onun takipçileri de benzer biçimde davranmışlardır. Ben Bang’ın manevî öğrencilerinden oluşan uzun bir zincirin sadece bir halkasıyım, bu kişilerden birkaçını saymak gerekirse (doğum yıllarına göre): M. Räsänen (Finlandiya), N. Poppe (Rusya, ABD), Gy. Németh (Macaristan), K. H. Menges (Almanya, ABD, Avusturya), H. Eren (Türkiye), G. Doerfer (Almanya), A. M. Şcerbak (Rusya), T. Tekin (Türkiye), A. V. Dybo (Rusya). Bunların hepsi, çağdaş ve diyalektik verileri birlikte dikkate aldıkları ve etimolojik bir açıklama yaparken yalnızca Eski Türkçe ile kendilerini sınırlandırmadan orijinal biçim ve anlamı açıklamaya çalıştıkları için saygıdeğer bilim insanları değiller mi?

⁵ Solili Chrysippus, *ετυμολογία* terimiyle zaten bunu kastediyordu.

⁶ Türkçeleşmiş sözcüklerde: KEWT ‘j’ = Türkçe ‘y’; KEWT ‘y’ = Türkçe ‘i’ (İngilizcede olduğu gibi *Kyrgyzstan* = Türkçede *Kırgızistan*).

⁷ Eski Türkçe geniş coğrafyalarda farklı lehçeleri kapsamaktadır (aşağıya bakınız). Bu nedenle, Eski Türkçe metinlerde çeşitli fonetik varyantların ortaya çıkması doğaldır. DTS’de *adug*, *adyg*, *adyg* ve *ajyg* tespit edilmiştir.

Kaynakça

DTS	= Nadeljaev V. M. 1969
E	= Erdal 2022
ÈSTJa	= Severtjan 1974
KEWT	= Stachowski 2019
TMEN	= Doerfer 1967

Clauson G. 1962. *Turkish and Mongolian studies*. London: The Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland.

Clauson G. 1972. *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*. Oxford: Clarendon Press.

Doerfer G. 1967. *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen*. Wiesbaden: Franz Steiner.

Erdal M. 1998. Old Turkic. – Johanson L., Csató É.Á. (eds.). *The Turkic languages*. London, New York: Routledge: 138–157.

Erdal M. 2022. On difficulties encountered in etymologizing the Turkish lexicon. – *International Journal of Eurasian Linguistics* 4: 75–83.

Grønbech V. 1902. *Forstudier til tyrkisk lydhistorie*. København: Lehmann & Stage.

Güzel F. 2019. *Türkiye Türkçesi ağızlarında yapım ekleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Hirik E. 2012. Review of Stachowski 2011. – *Karadeniz Araştırmaları* 34: 184–189.

Levickij V.V. 2010. *Ètimologičeskij slovař germanskich jazykov – An etymological dictionary of Germanic languages*. Vinnica: Nova Knyha.

Miller R.A. 1991. How dead is the Altaic Hypothesis? – Brendemoen B. (ed.). *Altaica Osloensia*. Oslo: Universitetsforlaget: 223–237.

Nadeljaev V.M. 1969. *Drevnetjurkskij slovař*. Leningrad: Nauka.

Öztürk S. 2012. Review of Stachowski 2011. – *Türkbilig* 23: 153–160.

Severtjan È.V. 1974. *Ètimologičeskij slovař tjurkskich jazykov*. [vol. 1]: *Obščetjurkskie i mežtjurkskie osnovy na glasnye*. Moskva: Nauka.

Şirin User H. 2004. Türkçede “para” ve “para birimi”. – *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten* 2004: 129–151.

Stachowski M. 2011. *Etimoloji*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

Stachowski M. 2019. *Kurzgefaßtes etymologisches Wörterbuch der türkischen Sprache*. Kraków: Księgarnia Akademicka.

Tietze A. 2002. *Tarihi ve etimolojik Türkiye Türkçesi lugatı. Sprachgeschichtliches und etymologisches Wörterbuch des Türkei-Türkischen*. [vol. 1]. İstanbul: Simurg, Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften.

Wilkens J. 2021. *Handwörterbuch des Altuigurischen. Altuigurisch – Deutsch – Türkisch*. Göttingen: Universitätsverlag.

Yıldız H. 2011. Review of Stachowski 2011. – *Dil Araştırmaları* 9: 179–194.